

**ZNACZENIE SZTUKI OPERACYJNEJ I TAKTYKI
W OBRONNOŚCI PAŃSTWA**

**THE IMPORTANCE OF OPERATIONAL ART AND TACTICS
IN STATE DEFENCE**

Michał Huzarski¹

WYDZIAŁ LOGISTYKI WAT
INSTYTUT SYSTEMÓW BEZPIECZEŃSTWA I OBRONNOŚCI

Abstract: Article outlines chosen topics of operational art, and tactics relations to the state defense. It comprises the chosen theoretical outline of knowledge and practice importance level of operational and tactical localized in the art of war. On the background of description of the basics of state defence, is presented outline the importance of theoretical knowledge and practice level of operating and tactical localized in the art of War. Explained the essence of operations, operational and tactical actions with elements of classification, assessments and forecasts. Also established the need to connect with national and allied requirements in the analyzed areas.

Streszczenie: Artykuł omawia wybrane zagadnienia sztuki operacyjnej i taktyki w relacji z obronnością państwa. Na tle opisu podstaw obronności państwa zaprezentowano zarys wiedzy teoretycznej i znaczenie praktyki poziomu operacyjnego oraz taktycznego umiejscowionego w sztuce wojennej. Wyjaśniono istotę operacji i działań operacyjnych oraz taktycznych z elementami klasyfikacji, ocen i prognoz. Nawiązano też do potrzeby łączenia wymagań narodowych i sojuszniczych w analizowanych zakresach.

Keywords: national defense, the science of defense, system defense, art of war, art of operations, tactics, action.

Słowa kluczowe: obronność państwa, nauki o obronności, system obronny, sztuka wojenna, sztuka operacyjna, taktyka, operacja.

Uwagi wstępne

Niniejszy artykuł stanowi pewien ciąg dalszy wcześniejszego artykułu *Sztuka wojenna w obronności państwa*. Jego celem jest kontynuacja przedstawionych wcześniej wyjaśnień uzasadniających potrzebę wzbogacania przedmiotowej teorii

---

¹ Michał Huzarski jest profesorem zwyczajnym w Instytucie Systemów Bezpieczeństwa i Obronności Wydziału Logistyki WAT; zainteresowania naukowe: teoria polemologii, problemy wojny i pokoju, przyczyny i zagrożenia wojenne, zagrożenia bezpieczeństwa państwa, strategie bezpieczeństwa narodowego RP; autor wielu publikacji książkowych i artykułów w tym zakresie.
Michał Huzarski is a full professor at the Institute of Security and Defence Systems the Faculty of Logistics WAT. Research interests: theory of polemology, the problems of war and peace, the causes and risks of war, risks the security of the State, the national security strategies; author of many books and articles in this area.

z zamiarem twórczego wykorzystywania uzyskiwanych rezultatów, zwłaszcza doskonalenia proponowanych rozwiązań koncepcyjnych. Dotyczy to także prowadzonego procesu dydaktycznego, gdzie wyjaśnianie znaczenia sztuki operacyjnej i taktyki Sił Zbrojnych RP mieści się w problematyce istoty obronności państwa. Mamy przy tym na uwadze przygotowanie merytoryczne i oczekiwania poznawcze środowiska cywilnego w zakresie problematyki związanej z funkcjonowaniem formacji wojskowych w systemie obronnym państwa. Niewątpliwie innego podejścia w przekazie dydaktycznym wymagają środowiska resortowe, gdzie potrzebny jest profesjonalizm w stosownym przygotowaniu i pragmatycznym wykonywaniu zadań na poziomie operacyjno-taktycznym.

Warto przy tym mieć na uwadze obecne uwarunkowania, w których istnieją szerokie możliwości dostępu do wielu informacji, często o znacznej szczegółowości profesjonalnej dotyczącej także sił zbrojnych różnych armii, w tym także rozwiązań technologicznych o wysokim stopniu zaawansowania.

W zapowiedzianej problematyce istotne znaczenie we wzbogacaniu wiedzy ma gromadzenie i wymiana doświadczeń. Sprzyja temu możliwość publikowania nawarstwianych rezultatów twórczych i pragmatycznych oraz poglądów wnoszących często elementy kreatywne innowacyjnych projektów. Z takim zamysłem podjęto wysiłek stworzenia płaszczyzny publicystycznej wymiany myśli, osiągnięć i prowadzenia dyskusji w interesującym nas obszarze problemowym, który obejmuje „Przegląd Nauk o Obronności”.

Mając to na uwadze, a także znaczącą pozycję Sił Zbrojnych RP w obronności państwa, zakładać można, że przywołanie aktualnych obecnie zagadnień sztuki operacyjnej i taktyki przyczyni się do stworzenia sprzyjających możliwości do dostarczenia istoty przedmiotowej problematyki w aktualnych i prognostycznych uwarunkowaniach. W uzupełnieniu tych spostrzeżeń podkreślić należy rosnące zaniepokojenie wynikające z eskalacji pojawiających się zagrożeń naszego państwa, zwłaszcza na wschodnim azymucie, co wymaga podejmowania stosownych działań, również na poziomie operacyjno-taktycznym.

1. Relacje typologiczne sztuki operacyjnej oraz taktyki z zakresem funkcjonalnym obronności państwa

Zgodnie z powyższą zapowiedzią prezentację przedmiotowego materiału należy rozpocząć od przywołania znaczenia stosownych terminów, aby wskazać ich związki ze sztuką operacyjną i taktyką.

Sam termin „obronność” dotyczy działalności państwa zarówno w czasie stabilizacji, jak i destabilizacji. Odnosi się też do możliwości odparcia agresji, przygotowania państwa oraz do jego podstawowych instrumentów do działalności obronnej. Może być również postrzegana przez pryzmat obrony kraju, a przede wszystkim jego sfery ekonomicznej, kulturowej oraz społecznej. Jest też widziana jako dziedzina bezpieczeństwa narodowego obejmująca zintegrowane przeciwstawianie się

zagrożeniom polityczno-militarnym przy wykorzystaniu wszystkich – wojskowych i cywilnych – zasobów państwa zorganizowanych w system obronności.

Na podstawie *Strategii obronności Rzeczypospolitej Polskiej* można sformułować priorytety w zakresie obronności. Są to²:

- zapewnienie niepodległości i suwerenności Rzeczypospolitej Polskiej, jej integralności i nienaruszalności granic;
- obrona i ochrona każdego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej;
- tworzenie warunków do podwyższania zdolności obronnych państwa, a także zapewnienie gotowości do realizacji obrony w układzie narodowym i sojuszniczym;
- tworzenie warunków do zapewnienia ciągłości realizacji zadań przez organy administracji publicznej oraz inne podmioty właściwe w obszarze bezpieczeństwa narodowego, w tym odpowiedzialne za funkcjonowanie gospodarki i innych obszarów istotnych dla życia i bezpieczeństwa obywateli;
- rozwijanie partnerskiej współpracy wojskowej z innymi państwami, zwłaszcza sąsiednimi;
- realizacja zobowiązań wynikających z członkostwa Polski w NATO i Unii Europejskiej;
- zaangażowanie w międzynarodowe operacje reagowania kryzysowego, prowadzone w pierwszej kolejności przez NATO i UE, a także przez Organizację Narodów Zjednoczonych czy w ramach doraźnych koalicji.

Obronność wymaga odpowiednich przygotowań, a także sprawnego funkcjonowania systemu obronnego odpornego na wszelkie zagrożenia dezorganizacyjne.

Natomiast kolejny interesujący nas termin – „obronność państwa” – oznacza odpowiednio zorganizowane i przygotowane zasoby oraz działania podejmowane w kraju i na arenie międzynarodowej (w tym zawieranie układów i sojuszy) w celu uzyskania określonej zdolności do monitorowania zagrożeń, głównie zewnętrznych o charakterze militarnym, oraz skutecznego im przeciwdziałania³.

Wyjaśniając istotę obronności państwa, wskazane jest nawiązanie do dyscypliny **nauki o obronności**, która obejmuje problematykę obronną w zakresie: systemu obronnego państwa, **teorii sztuki wojennej**, w tym strategii, **sztuki operacyjnej** i **taktyki**. Przedmiotem badań tej dyscypliny są przygotowania obronne państwa, organizacja i rozwój systemu obronnego państwa, w tym sił zbrojnych, a także organizacja i prowadzenie działań obronnych, **operacji wojskowych**, dowodzenie oraz szkolenie wojsk. Badania w tej dyscyplinie powinny służyć tworzeniu podstaw teoretycznych i rozwojowi systemu obronnego państwa oraz teorii sztuki wojennej i kierowania wojskami⁴.

² *Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2009, s. 8-10.

³ A. Polak, K. Krakowski (red.), *Obronność jako dyscyplina naukowa*, AON, Warszawa 2015, s. 40.

⁴ J. Wołęjszo, R. Jakubczak (red.), *Obronność. Teoria i praktyka*, Bellona, Warszawa 2013, s. 14.

W innym ujęciu (wg W. Kaczmarka) nauki o obronności obejmują teoretyczne podstawy praktycznych rozwiązań w zakresie przygotowania i działania systemu obronnego, w różnych warunkach i stanach jego funkcjonowania⁵.

Wyróżnikiem uzasadniającym przyjęty podział są **specjalności nauk o obronności** praktykowane w szkołach (akademiach) wojskowych związane z operacjami wojskowymi i praktyką szkolenia wojsk, którymi nie mają możliwości zajmować się ośrodki cywilne.

Warto w tym miejscu przywołać poprzednie konkluzje przedstawiane w artykule (*Sztuka wojenna w obronności państwa*) będące wynikiem porównań różnych ujęć przedmiotu badań nauk o obronności, wyrażone z większą szczegółowością w następującym ujęciu:

- system obronny państwa i jego rozwój;
- przygotowanie sił zbrojnych do zadań na obszarze kraju i poza jego granicami;
- teoria sztuki wojennej, w tym strategia, **sztuka operacyjna i taktyka**;
- organizacja i prowadzenie działań obronnych, **operacji wojskowych**, dowodzenie oraz szkolenie wojsk⁶.

Zauważamy przy tym, że problematyka sztuki operacyjnej i taktyki zajmuje istotne miejsce w przedmiocie badań nauk o obronności oraz jest wyraźnie specjalistyczna, wymaga profesjonalnej wiedzy i doświadczenia dowódczo-sztabowego. Warto mieć ciągle na uwadze realne uwarunkowania, które charakteryzują się dynamicznymi zmianami, pojawianiem się nowych, trudnych do przewidywania wyzwań i zagrożeń. Aby im przeciwdziałać, tworzony jest System obronny państwa (SOP), który stanowi skoordynowany zbiór elementów kierowania i elementów wykonawczych, a także realizowanych przez nie funkcji i procesów oraz zachodzących między nimi relacji. SOP tworzą wszystkie siły i środki przeznaczone do realizacji zadań obronnych, odpowiednio do tych zadań zorganizowane, utrzymywane i przygotowywane. SOP składa się z trzech podsystemów:

- 1) podsystemu kierowania obronnością państwa,
- 2) dwóch podsystemów wykonawczych:
  - **podsystemu militarnego – Siły zbrojne RP**,
  - podsystemu niemilitarnego⁷.

Podkreślić należy, że Siły Zbrojne RP są podstawowym elementem systemu obronnego państwa, przeznaczonym do skutecznej realizacji polityki bezpieczeństwa i obronnej.

Wymaga się utrzymywania przez Siły Zbrojne RP zdolności do prowadzenia operacji militarnych (operacji obrony kraju i zgodnie z art. 5 NATO) oraz udziału w operacjach pokojowych i reagowania kryzysowego prowadzonych przez

⁵ M. Huzarski, J. Wołęjszo (red.), *Leksykon obronności. Polska i Europa*, Bellona, Warszawa 2014, s. 13.

⁶ A. Tomaszewski, *Obronność w teorii i praktyce*, [w:] A. Polak, K. Krakowski (red.), *Obronność jako dyscyplina naukowa*, AON, Warszawa 2015, s. 44, 45.

⁷ *Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2009, s. 12-13.

NATO, UE, ONZ oraz innych operacjach wynikających z porozumień międzynarodowych; a także udziału w operacjach humanitarnych prowadzonych przez organizacje międzynarodowe.

Wiele uwagi poświęca się Siłom Zbrojnym RP, co potwierdza, że są one podstawą systemu obronnego państwa. Są gwarantem obrony państwa i przeciwstawienia się agresji w ramach zobowiązań sojuszniczych⁸. Przewidywane zadania mogą być skutecznie wykonywane przy dobrej znajomości teorii i umiejętnościach praktycznego działania wojsk, zgodnie z wiedzą obejmującą **sztukę operacyjną i taktykę**. Szczególnie w obecnie pojawiających się konfliktach zbrojnych zauważamy wzrost znaczenia umiejętności wymaganych na poziomie operacyjnym i taktycznym. Wynika to z ograniczonego zasięgu tych konfliktów i wzrostu znaczenia technologicznej przewagi przeciwstawnych stron.

Ponadto wymagane są obecnie umiejętności działania wyspecjalizowanych zgrupowań sił zbrojnych w cyberprzestrzeni i ich udział w operacjach informacyjnych, często w warunkach asymetrii współczesnych konfliktów zbrojnych. Są to relatywnie nowe elementy pojawiające się na interesujących nas poziomach działań.

2. Istota sztuki operacyjnej i operacji militarnych

Jednym z najmłodszych działów współczesnej sztuki wojennej jest **sztuka operacyjna**, jej genezy należy poszukiwać w latach dwudziestych XX wieku. Podstawy teorii sztuki operacyjnej zostały określone w byłym ZSRR, ale jej przedmiot zainteresowania identyfikowano w obszarze teorii i praktyki sztuki wojennej w formie operacji w pierwszej połowie XVII wieku. Genezy sztuki operacyjnej jako teorii organizowania i prowadzenia operacji wielu autorów doszukuje się w powstaniu masowych armii, rozwoju naukowo-technicznym oraz rozwoju przestrzennym walki zbrojnej, co dało jej podstawy materialne, organizacyjne i teoretyczne. Początków sztuki operacyjnej należy poszukiwać w praktycznym rozwoju operacji, ale zasadne jest również postrzeganie jej rozwoju w permanentnie zmieniających się uwarunkowaniach osiągnięcia celu militarnego konfliktu.

Sztukę operacyjną należy w pierwszej kolejności postrzegać przez pryzmat nauki, wyznaczanej przez: podmiot, przedmiot, metody badań, adekwatny aparat pojęciowy, a przede wszystkim społeczną potrzebę rozwijania teorii i praktyki operacji. Pierwotny rozwój sztuki operacyjnej, jako dział wiedzy sztuki wojennej i nauki, był niezbyt jasno sprecyzowany. Nie definiowano w sposób zamierzony sztuki operacyjnej, ale współczesnej jej genezy i ewolucji trzeba poszukiwać w definiowaniu pojęcia i założeń operacji.

Powszechnie przyjmuje się, że jako pierwszy to H. Lloyd (1720-1783) zdefiniował pojęcia baza operacyjna i linie operacyjne oraz przedmiot operacji. Prowadził rozważania, czy istnieje nauka wojenna, czy sztuka wojenna. **H. Lloyd** operację postrzega

⁸ Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022, Warszawa 2013, s. 8, 13.

jako formę prowadzenia zbrojnych działań wojennych oraz przedmiot badań naukowych. Stąd można postawić tezę, że **jest on twórcą podstaw sztuki operacyjnej**⁹.

Sztuka operacyjna to dział sztuki wojennej zajmujący się teorią i praktyką przygotowania i prowadzenia działań w wymiarze operacyjnym. Są to działania prowadzone przez związki operacyjne (zgrupowania operacyjne wojsk, niekiedy związki taktyczne) jednego lub kilku rodzajów sił zbrojnych, w efekcie których widzi się realizację celów w wymiarze strategicznym¹⁰.

Istota sztuki operacyjnej polega na tym, że jej zainteresowania poznawcze obejmują przygotowanie i prowadzenie działań operacyjnych przez zgrupowania (komponenty) z różnych rodzajów sił zbrojnych i wojsk ukierunkowanych na osiągnięcie zamierzonych celów oraz ich wspólne działanie w ramach operacji wojennych i operacji poniżej progu wojny¹¹.

Sztuka operacyjna – w obecnej interpretacji – to specjalność naukowa o teorii operacji i umiejętności stosowania tej wiedzy do planowania i używania zgrupowań zadaniowych uczestniczących w osiąganiu celów strategii wojskowej, a także o metodach poznania operacji.

Aktualna identyfikacja **wiedzy o sztuce operacyjnej**, z mocnym akcentem sojuszniczym i koncepcji prognostycznych, zawarta jest w monografii P. Paździorka, która opowiada o wojskowej myśli operacyjnej końca XX i XXI wieku¹².

Działania operacyjne

Istotną pozycję w sztuce operacyjnej odgrywają **działania operacyjne**, definiowane jako całokształt walk i bitew prowadzonych według określonego zamiaru dowódcy przez *związki operacyjne* lub *kilka związków taktycznych* doprowadzających do osiągnięcia celu operacji (bitwy). W pojęciu **działania operacyjne** nie określa się charakteru prowadzonych działań, a wskazuje umownie, że dotyczą one szczebla operacyjnego¹³.

Działania operacyjne to działania zgrupowań wojsk podejmowane dla realizacji celu strategicznego podczas pokoju, kryzysu i wojny. Do działań operacyjnych zalicza się wszelkie operacje realizowane w trakcie wojny, pogotowie operacyjne, przegrupowanie operacyjne oraz wojskowe operacje pokojowe. Działania te prowadzone są przez związki operacyjne, a w określonych warunkach również taktyczne¹⁴.

Głównym obiektem badań sztuki operacyjnej jest **operacja**, definiowana jako skoordynowane czasowo i przestrzennie działanie wydzielonych zgrupowań

⁹ A. Polak, J. Joniak (red.), *Sztuka wojenna*, AON, Warszawa 2014, s. 36, 37.

¹⁰ W. Kaczmarek, *Działania operacyjne wojsk lądowych*, AON, Warszawa, s. 21.

¹¹ Ibidem, s. 22.

¹² P. Paździorek, *Wojskowa myśl operacyjna w konfliktach przełomu XX i XXI wieku*, Adam Marszałek, Toruń 2016.

¹³ *Leksykon wiedzy wojskowej*, MON, Warszawa 1979.

¹⁴ *Leksykon obronności*, Bellona, Warszawa 2014, s. 19.

sił zbrojnych, prowadzone z zamiarem osiągnięcia celu strategicznego. Warto też zauważyć, że we wskazanym obiekcie badań możemy wyróżnić szczegółowe przedmioty zainteresowania poznawczego sztuki operacyjnej. Zaliczamy do nich czynniki operacyjne (**siły, czas, obszar, informacja**), relacje pomiędzy czynnikami operacyjnymi, cele oraz metody ich osiągnięcia.

Operacja – to zespół różnorodnych działań (obronnych, zaczepnych, opóźniających) związków operacyjnych lub specjalnie wydzielonych zgrupowań ukierunkowanych na osiągnięcie celu strategicznego (operacyjnego). Obejmuje skoordynowane czasowo i przestrzennie działania realizowane przed starciem zbrojnym, w trakcie (bitwy, walki) oraz działania po starciu w czasie pokoju, kryzysu i wojny¹⁵.

Operacje militarne to działania militarne jednej ze stron skoordynowane czasowo i przestrzennie, ukierunkowane na wspólny cel. Obejmują one okresy przed, w czasie i po działaniach, aż do osiągnięcia celu końcowego – zamierzonego wyniku działań militarnych¹⁶.

W nawiązaniu do **operacji militarnych** wskazane jest wyjaśnienie, że jeden z podziałów jest adekwatny do rodzajów sił zbrojnych. Stąd zrodziły się operacje **lądowe, morskie, powietrzne i specjalne**. Uściślenie podkreślające militarny charakter operacji wynika z wieloaspektowego używania terminu „operacja”.

Sztuka operacyjna jako specjalność (podsPECIALNOŚĆ) naukowa dzieli się na **podstawy sztuki operacyjnej i teorii operacji**. Z kolei **teoria sztuki operacyjnej** identyfikowana jest w aspekcie jej struktury, obiektu zainteresowania i przedmiotu badań oraz celu poznawczego i utylitarneGO. Wyróżnia się: **operacje wojenne, operacje reagowania kryzysowego i operacje pokojowe**¹⁷.

Operacje wojenne

Mimo wzrostu znaczenia **operacji innych niż wojna** powinniśmy nadal utrzymywać gotowość do przygotowania i prowadzenia **operacji wojennych**. Ten obowiązek wynika z postanowień (nadal aktualnej) Doktryny wojskowej RP, w której m.in. przewiduje się:

- obronę terytorium kraju;
- udział w likwidowaniu konfliktu lokalnego na obszarze NATO, zgodnie z art. 5 traktatu waszyngtońskiego, lub poza obszarem odpowiedzialności NATO;
- uczestnictwo w strategicznej operacji obronnej na terytorium RP;
- udział w operacji obronnej poza obszarem kraju, odpowiednio do zobowiązań sojuszniczych i koalicyjnych¹⁸.

¹⁵ J. Zieliński, *Podstawowe założenia dydaktyki sztuki operacyjnej*, AON, Warszawa 2002, s. 50.

¹⁶ J. Pawłowski, *Istota operacji połączonych*, [w:] *Działania (operacje) połączone. Materiały z konferencji naukowej, tezy, referaty, głosy w dyskusji*, Warszawa 2001, s. 18. M. Kozub, *Lotnictwo wojsk lądowych w operacjach połączonych*, Warszawa 2002, s. 8.

¹⁷ A. Polak, J. Joniak, *Sztuka...*, op. cit., s. 80-81.

¹⁸ *Strategia wojskowa Rzeczypospolitej Polskiej*, MON, Warszawa 2004, s. 17.

Z tak sformułowanych zadań dla Sił Zbrojnych RP wnioskować można, że klasyczne **operacje wojenne**, zwane nadal „operacjami”, są ciągle aktualne. Należy je jednak doskonalić, zgodnie ze zmianami uwarunkowań, charakterem zadań i celami stawianymi do osiągnięcia. Operacje te można generalnie podzielić na **obronne (defensywne)** i **zaczepne (ofensywne)**. Wskazane jest zrezygnowanie z wyodrębniania operacji opóźniających, bowiem mieszczą się one w operacjach obronnych. Natomiast, w związku z utworzeniem Sił Specjalnych, istnieje potrzeba wypracowania teorii i przygotowania praktycznego do **operacji specjalnych** jako trzeciego rodzaju operacji. Można tu wykorzystać doświadczenia innych armii, na przykład wnioski z operacji sił specjalnych armii Stanów Zjednoczonych w Afganistanie.

Zmieniają się składy zgrupowań operacyjnych (nazywane obecnie siłami zadaniowymi), sposoby działań i stawiane cele do osiągnięcia. Nie nastąpiły tu jednak diametralne zmiany. Nadal aktualne są klasyczne zasady prowadzenia współczesnych działań operacyjnych i taktycznych. Przykładem mogą być operacje sił koalicyjnych podczas wojen w Zatoce Perskiej, w tym zwłaszcza wykonywanie przegrupowań wojsk i działań zaczepnych. Były to powietrzno-lądowe uderzenia na kierunkach zgrupowań operacyjnych. Testowano przy tym nowoczesne systemy dowodzenia, uzbrojenia i logistycznego zasilania. Istnieje zatem wiele przesłanek przemawiających za potrzebą utrzymywania w gotowości stosownych sił do prowadzenia operacji militarnych o charakterze wojennym, zarówno na obszarze kraju, jak i poza jego granicami.

Obecnie, ze względu na dynamiczny rozwój działań operacyjnych równoległe w różnych środowiskach, zaistniała potrzeba łączenia wysiłków. Dało to początek **operacjom połączonym**, których istota wyraża się w synchronizacji wysiłków wojsk i środków rodzajów sił zbrojnych, co znacząco podwyższa skuteczność w osiągnięciu celów.

Przyjmując **kryterium charakteru zadań** i środowiska, operacje połączone można podzielić na: operacje powietrzno-lądowe, lądowo-morskie, powietrzno-morskie i inne.

Zależnie od **doboru komponentów** rozróżniamy następujące rodzaje operacji połączonych:

- **operacje połączone**, w których biorą udział narodowe komponenty sił zbrojnych;
- **operacje sojusznicze** prowadzone wspólnie przez wojska dwóch lub więcej państw;
- **sojusznicze operacje połączone**, w których udział biorą komponenty z co najmniej dwóch rodzajów sił zbrojnych i z co najmniej dwóch państw.

Z powyższych wyjaśnień dotyczących istoty współczesnych operacji wnioskujemy, że nie można obecnie wyodrębniać operacji prowadzonej przez jeden rodzaj sił zbrojnych. Natomiast sam charakter operacji połączonych staje się naturalną konsekwencją ich dostosowania do istniejących uwarunkowań i wymagań operacyjno-strategicznych.

Operacje połączone w takim ujęciu obejmują:

- planowanie i przygotowanie,
- przegrupowanie i rozwinięcie wojsk,
- zakończenie konfliktu, przegrupowanie do rejonów wyjściowych,
- odtworzenie stanu wyjściowego¹⁹.

W przedstawionym ujęciu dostrzec można całościowe zakresy projektów operacyjnych, zwłaszcza z doprowadzeniem do zamierzonego zakończenia działań. Niewątpliwie, ze względu na potencjał i przeznaczenie, najszerszy zakres zadań przewidywany jest dla wojsk lądowych. Dotyczy to przede wszystkim podstawowych operacji o charakterze militarnym, zwłaszcza gdy ich celem jest opanowanie i utrzymanie określonego obszaru.

Operacje reagowania kryzysowego

Pojawiające się zagrożenia wskazują na szybki wzrost sytuacji generujących kryzysy w różnych jego odmianach. Nas szczególnie interesują **sytuacje kryzysowe o charakterze militarnym**, wymagające użycia sił zbrojnych do ich neutralizacji. Jedną z podstawowych i najbardziej skutecznych form rozwiązywania kryzysów stały się **operacje reagowania kryzysowego**. Pojawiają się pytania: dlaczego przywiązujemy obecnie tak dużą wagę do reagowania na kryzysy? Jakie są tego przyczyny? Wiele przesłanek wskazuje na to, że oprócz generalnej odpowiedzialności za poziom bezpieczeństwa, szczególnie ważna stała się podmiotowość. W cywilizowanym świecie wysoko ceniona jest godność człowieka i życie ludzkie. Dlatego też nie można czekać na skutki narastających zagrożeń, lecz uprzedzać i nie dopuszczać do siłowych rozwiązań między stronami konfliktu lub do realizacji zamiarów terrorystycznych. Taki jest nadrzędny cel reagowania kryzysowego. Jeżeli jednak dojdzie do zwarcia stron (kryzysu), wówczas celem operacji reagowania kryzysowego jest doprowadzenie do ustabilizowania sytuacji, wymuszenie i utrzymanie pokoju. W kręgu naszych ocen znajduje się problematyka kryzysów **polityczno-militarnych** związanych z zagrożeniami niewojennymi. Określane są one jako wszelkie inne niebezpieczne sytuacje, które wymagają reakcji²⁰.

Wracając do zakresu nakreślonego tematem artykułu, powinniśmy wyjaśnić istotę operacji reagowania kryzysowego. Interesują nas przede wszystkim wypracowane ustalenia normatywne w odniesieniu do operacji prowadzonych pod auspicjami takich organizacji międzynarodowych jak: ONZ, NATO i UE. Ze względu na potrzeby poznania na poziomie operacyjno-taktycznym wskazane jest priorytetowe traktowanie poglądów NATO.

Operacje reagowania kryzysowego NATO (operacje spoza art. 5 traktatu waszyngtońskiego) to operacje wielofunkcyjne, w ramach których podejmowane są

¹⁹ K.M. Hofeditz, *Zasady prowadzenia operacji*, „Myśl Wojskowa” 1998, nr 5, s. 88.

²⁰ Por. S. Koziej, *Między piekłem a rajem, szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, A. Marszałek, Toruń 2006, s. 134.

działania polityczne, dyplomatyczne, **wojskowe** oraz cywilne. Operacje inicjowane i prowadzone zgodnie z prawem międzynarodowym, w tym szczególnie zgodnie z prawem humanitarnym²¹.

Operacje reagowania kryzysowego NATO obejmują:

- operacje wsparcia pokoju,
- operacje ewakuacyjne,
- operacje wsparcia w klęskach żywiołowych i pomocy humanitarnej,
- operacje ratowniczo-poszukiwawcze,
- operacje ewakuacyjne,
- **operacje z użyciem siły militarnej lub demonstracją jej użycia.**

Z wymienionych wyżej kategorii operacji szczególnie interesują nas operacje wsparcia pokoju i operacje z użyciem siły militarnej.

Operacje wsparcia pokoju (OWP) są operacjami wielofunkcyjnymi prowadzonymi bezstronnie dla wsparcia mandatu ONZ/OBWE, obejmują **użycie siły wojskowej**, środków dyplomatycznych oraz działania agencji humanitarnych na rzecz rozwiązania konfliktu.

Zdefiniowanym wyżej operacjom poświęca się obecnie najwięcej uwagi, bowiem mają one na celu przede wszystkim prewencyjne niedopuszczenie do użycia siły militarnej.

Według poglądów NATO istnieją następujące kategorie **operacji wspierania pokoju**:

- zapobieganie konfliktom,
- tworzenie pokoju,
- utrzymanie pokoju,
- wymuszanie pokoju,
- budowanie pokoju,
- operacje humanitarne.

Warto mieć także na uwadze kategorie operacji (misji) pokojowych według ONZ, w których ważne miejsce odgrywa dyplomacja prewencyjna.

Przyszłe operacje wojskowe mogą mieć związki z następującymi czynnikami:

- zależność od strategii,
- zapobieganie konfliktom,
- struktury dostosowane do zadań interwencyjnych, lekkie, modułowe,
- profesjonalizm,
- operacje sieciocentryczne,
- przewaga operacji niżej progu wojny,
- wzrost znaczenia działań policyjnych,
- uderzenia precyzyjne minimalizujące wszelkie straty,
- asymetryczny charakter operacji,
- wzrost znaczenia przywództwa.

²¹ A. Józwiak, Materiał teoretyczny traktujący o operacjach reagowania kryzysowego (niepublikowany), oparty na źródłach ONZ, NATO, UE, Warszawa 2006, s. 12.

Powyższe treści związane ze **sztuką operacyjną** obejmują wybrane, uznane za istotne, kwestie podkreślające jej **znaczenie dla obronności państwa**. Niewątpliwie łączą się one z jego systemem obronnym, w ramach całościowego ujmowania sztuki wojennej.

3. Znaczenie taktyki w obronności państwa

Zasadność uprawiania taktyki

Nie ulega wątpliwości, że taktyka jest nadal jedną z podstawowych części sztuki wojennej, ocenianą i rozwijaną w obecnej rzeczywistości. Ma ona historycznie ukształtowaną, silną pozycję specjalistyczną. Można też dostrzec pewien powrót do klasycznego podziału sztuki wojennej na **strategię i taktykę**. Minęły bowiem czasy milionowych armii, w których istniała potrzeba wprowadzenia pośredniego poziomu między strategią i taktyką – sztuki operacyjnej, która pozwalała usprawnić dowodzenie. Jednak aktualna obecność sztuki operacyjnej w poziomach sztuki wojennej jest nadal uznawana za zasadną, zwłaszcza w sytuacjach potrzeby tworzenia zgrupowań operacyjnych i sprawnego dowodzenia nimi. Nie wynika to jednak ze stałej potrzeby utrzymywania takiego podziału.

Kierując się starą maksymą C. v. Clausewitza, że zwycięstwo strategiczne jest sumą zwycięstw taktycznych, warto podkreślić nadal utrzymujące się **kluczowe znaczenie taktyki** w osiąganiu celów walki i operacji. Oczywiście, poziom strategii i historyczna wysoka pozycja strategów, jako najwyższych dowódców i teoretyków, ukształtowały ich równie wysoką rangę hierarchiczną. Jednocześnie epizody historii wojen dowiodły, że podstawowym źródłem zwycięstw był **profesjonalizm działań** na poziomie taktycznym.

Dobre przygotowanie dowódcze na poziomie taktycznym stwarza naturalną mocną podstawę do awansu na kolejnych poziomach sztuki wojennej, w powiązaniu z hierarchiczną strukturą sił zbrojnych. Bogate doświadczenia taktyczne stanowią źródło racjonalnych decyzji na poziomie operacyjnym i strategicznym. Doświadczeni dowódcy często podkreślają znaczenie „korzeni” taktycznych w rozwoju kariery służbowej, także na poziomie strategicznym.

Taktyka w typologii nauki polskiej – przedmiocie badań nauk o obronności

Uprawianie taktyki w uczelni wojskowej wynika z jej pozycji naukowej i umiejscowienia w aktualnej typologii nauki polskiej. Jest to podstawa jej rozwoju w teorii i praktyce, ale także w promocji kadr naukowo-dydaktycznych. Warto w tym miejscu nawiązać do istotnych zmian, które nastąpiły po 2011 roku, kiedy w miejsce **dyscypliny nauk wojskowych** wprowadzono dwie dyscypliny należące do obszaru nauk społecznych – **nauki o bezpieczeństwie** i **nauki o obronności**. Rada Wydziału Zarządzania i Dowodzenia AON na posiedzeniu w dniu 19.04.2011 r. uchwaliła specjalności naukowe, wśród których znalazła się **sztuka wojenna**. Od tego czasu **taktyka**

(a w niej taktyka wojsk lądowych) uzyskała uprawnienia typologiczne i formalne, jako **podspecjalność naukowa** (sztuki wojennej), do systemowego rozwoju i promowania kadr naukowo-dydaktycznych. Warto przy tym podkreślić, że określanie specjalności, które mogą być dzielone na podspecjalności, leży w kompetencji rad wydziałów, które z kolei muszą mieć do tego formalne uprawnienia normatywne.

Jest to niewątpliwie pewna nobilitacja dla grona specjalistów zajmujących się zagadnieniami taktyki. Taka sytuacja utrzymuje się nadal po zmianie nazwy Akademii Obrony Narodowej (AON) na Akademię Sztuki Wojennej (ASzW), w której pozostał Wydział Zarządzania i Dowodzenia ze stosownymi uprawnieniami. Powstał też nowy Wydział Wojskowy, który będzie kontynuował rozwój wiedzy operacyjno-taktycznej. Gromadzony przez wieki zbiór teorii taktyki i opisanych militarnych doświadczeń historycznych na tym poziomie stanowi wartościowe źródło dla badaczy, pragmatyków i dowódców poziomu operacyjno-taktycznego. Ponadto podkreślenia wymaga też pozytywna ocena spełnienia kryteriów naukowości tej podspecjalności, co przyczynia się do dynamizmu podwyższania kwalifikacji kadr taktycznych.

Po okresie pewnego spowolnienia publicystycznego obserwujemy obecnie stabilizację, z tendencją wzrostu aktywności w prezentowaniu różnych opracowań i publikacji o tematyce taktycznej. Było to przyczyną m.in. ukazania się serii wydawniczej traktującej o obronności, a w niej o sztuce wojennej, gdzie taktyka miała znaczącą reprezentację²².

Wymienione w przypisach *Podstawy działań taktycznych* stanowią pewną identyfikację obecnego stanu wiedzy taktycznej, w której zachowano jej historyczny dorobek i uwzględniono postępujące zmiany w środowisku bezpieczeństwa oraz związane z tym potrzeby zmian w działaniach taktycznych.

W tym artykule interesuje nas przede wszystkim istota nauk o obronności, w których **funkcjonuje taktyka** w zasadniczym wymiarze (elementy taktyki są obecne również w przedmiocie badań nauk o bezpieczeństwie). Przy niewątpliwiej dynamice twórczej pojawia się wiele ujęć terminologicznych związanych z uprawianiem tych nauk. Zauważamy, że istnieją podstawy do wyrażenia poglądu wskazującego na zakresy przedmiotu badań nauk o obronności, gdzie określana jest ich autonomiczność, w której umiejscowiona jest **taktyka**. Ze względu na wyraźną specyfikę profesjonalną z elementami poufności, uprawianie taktyki może mieć miejsce jedynie w uczelniach resortowych zapewniających odpowiednie warunki funkcjonalne i badawcze.

Typologia (klasyfikacja) taktyki

Taktyka to część składowa sztuki wojennej obejmująca teorię i praktykę przygotowania i prowadzenia walki przez żołnierzy, pododdziały, oddziały i związki taktyczne²³.

²² J. Wołeszo, R. Jakubczak (red.), *Obronność. Teoria i praktyka*, Bellona, Warszawa 2013. A. Polak, J. Joniak (red.), *Sztuka wojenna*, AON, Warszawa 2014. L. Elak (red.), *Podstawy działań taktycznych*, AON, Warszawa 2014.

²³ M. Huzarski, *Zagadnienia taktyki wojsk lądowych*, Adam Marszałek, Toruń 1999, s. 19.

Powyższa definicja wskazuje, że odnosi się ona do **taktyki militarnej**. Akcent militarny wynika z potrzeby podkreślenia odrębności specjalistycznej. Wiąże się to z potrzebą uwzględniania szerszej interpretacji znaczeniowej tego terminu, gdyż pojęcie „**taktyka**” jest używane także w różnych kontekstach, nie tylko związanych z obronnością, a w niej ze sztuką wojenną.

Klasyfikacja taktyki ujmowana w dokumentach normatywnych i opracowaniach teoretycznych dotyczących rodzajów sił zbrojnych jest w swym ogólnym podziale tożsama i dzieli się na:

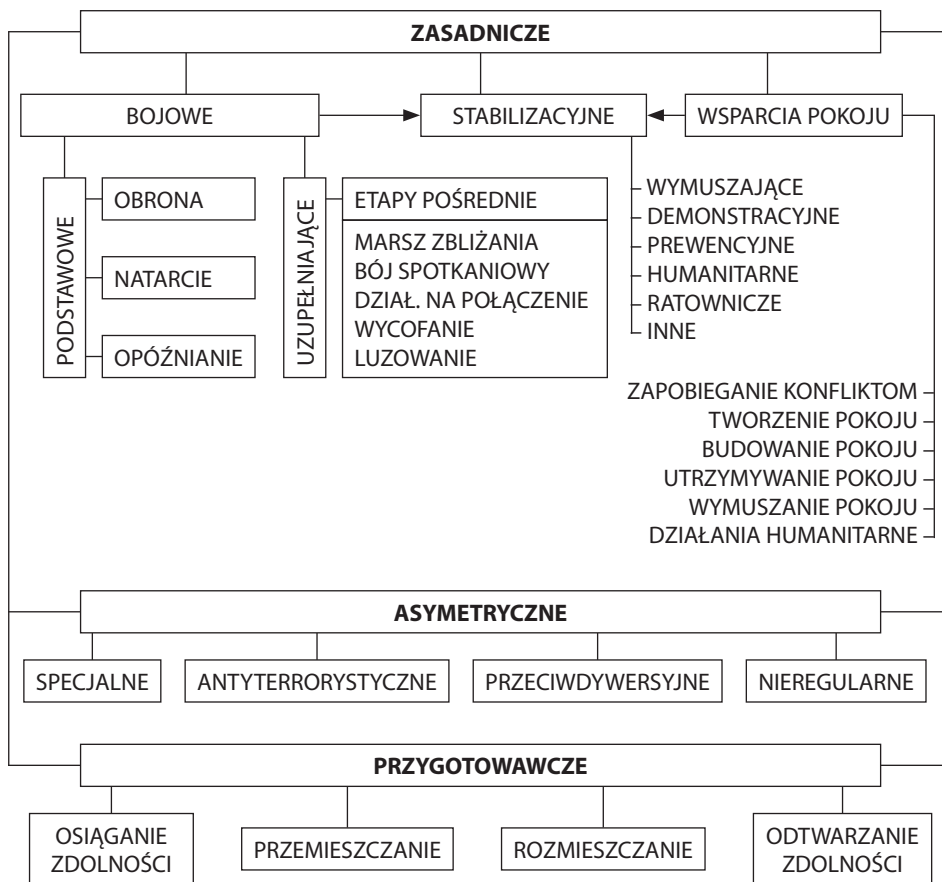
- taktykę wojsk lądowych,
- taktykę sił powietrznych,
- taktykę marynarki wojennej,
- taktykę sił specjalnych.

Obecnie realizowana jest koncepcja tworzenia Wojsk Obrony Terytorialnej (WOT) jako kolejnego rodzaju sił zbrojnych. Po jej zakończeniu, kierując się przyjętym kryterium, powinniśmy wprowadzić **taktykę wojsk obrony terytorialnej**. Wcześniej dzielono ją na taktykę ogólną i taktykę rodzajów wojsk. Jednak zaistniałe uwarunkowania, a zwłaszcza potrzeby dostosowania się do wymagań sojuszniczych, przyczyniły się do wprowadzania określonych zmian. Dotyczą one wszystkich rodzajów sił zbrojnych i obejmują:

- teoretyczne podstawy taktyki,
- taktykę działań w stanach pokoju, kryzysu i wojny,
- wsparcie działań.

Dostrzegamy, że zrezygnowano z dotychczasowego podziału na dwa komponenty taktyki. Wprowadzono natomiast podział w nawiązaniu do pokoju, kryzysu i wojny z uwzględnieniem wyodrębnienia wsparcia działań, które obecnie obejmuje **wsparcie ogniowe i zabezpieczenie działań**, tak na poziomie taktycznym, jak i operacyjnym. Przy pewnej odrębności organizacyjno-funkcjonalnej wsparcie działań powinno być realizowane przede wszystkim na korzyść wojsk wykonujących zadania o charakterze rozstrzygającym. Wymaga to jednak stosownych **uzgodnień koordynacyjnych**. Przedmiotem uzgodnień stają się kwestie ogniowe i zabezpieczenia w dowiązaniu do **zadań, czasu, terenu i obiektów**, natomiast szczegółowe wykonawstwo powinno być realizowane zgodnie z zasadami specjalistycznymi rodzajów wojsk.

Istnieją także przesłanki uzasadniające potrzebę wprowadzenia zmian w typologii działań taktycznych, w których można wyodrębnić pojawiającą się specyfikę działań i zachodzące zmiany w środowisku operacyjno-taktycznym. Przedstawiona niżej klasyfikacja działań taktycznych (2008) jest kolejną wersją klasyfikacji mojego autorstwa, zaproponowanej w 2000 roku, bezpośrednio po wejściu Polski do struktur NATO. Zamieniono podział na działania rozstrzygające, pomocnicze i pokojowe na zasadnicze, asymetryczne i przygotowawcze. Pozostawiono opóźnienie w grupie podstawowych działań bojowych, przy pojawiających się sugestiach, że mogą być one włączone do działań obronnych w części obejmującej obronę manewrową.

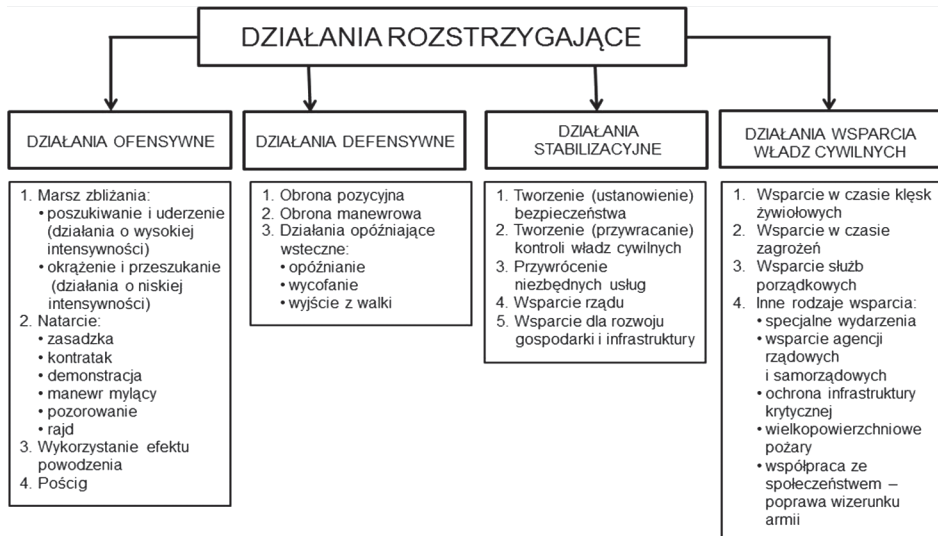
Rys. 1. Klasyfikacja działań taktycznych

Źródło: *Regulamin działań wojsk lądowych*, Warszawa 2008, DWLąd. wewn. 115/2008

W powyższym ujęciu zachowujemy pewną konsekwencję w dowiązaniu działań taktycznych do określonych grup zadań o znaczeniu zasadniczym, przy jednoczesnym wskazaniu na potrzebę wykonywania stosownych działań przygotowawczych lub wzięcia udziału w działaniach o charakterze asymetrycznym.

Niżej przedstawiono nową propozycję typologii (klasyfikacji) taktycznych działań rozstrzygających, gdzie uwzględniono obecne i prognostyczne uwarunkowania, a także nawarstwione doświadczenia w tym zakresie. Zwraca uwagę powrót do kategorii „**działań rozstrzygających**”, co koresponduje z pierwszym wariantem typologicznym (2000) i uwzględnia zebrane doświadczenia. Wyraża się to w podziale na działania ofensywne i defensywne oraz we wprowadzeniu działań stabilizacyjnych i wsparcia władz cywilnych. Są to **znaczące nowości** polegające na włączeniu opóźniania do działań defensywnych, zgodnie z dostrzeżoną wcześniej relacją zależności, oraz wyodrębnieniu grupy działań

związanych zakresem niemilitarnym, w którym zgrupowania militarne biorą udział – zgodnie z zaistniałą sytuacją i pojawiającym się zapotrzebowaniem ze strony administracji państwowej. W grupie działań stabilizacyjnych wymieniono zadania wspierające władze cywilne w przywracaniu funkcjonowania struktur bezpieczeństwa, administracji i infrastruktury. Jest inne rozumienie terminu „działania stabilizacyjne” niż przyjmują to Amerykanie, podobnie do natowskich „działań wsparcia pokoju”.

Rys. 2. Wariant działań rozstrzygających

Źródło: L. Elak, Propozycja – prezentacja na konferencji w Akademii Sztuki Wojennej (21.10.2016), *Obronność Polski XXI wieku*

Przywołana propozycja wariantu typologicznego działań taktycznych przewiduje także stosowne zmiany w grupie **działań uzupełniających**, w których wymienia się działania rozpoznawcze, ochronne, marsze i wsparcia mobilności. Po zapoznaniu się z wieloma relatywnie nowymi wariantami rozwiązań typologicznych można zauważyć dużo przekonująco uzasadnionych rozwiązań. Wymagają one jednak stosownych ocen i analiz, a także sprawdzianów funkcjonalnych, również tych, które zapewniają kompatybilność w działaniach sojuszniczych.

Mając na uwadze zasygnalizowane potrzeby w działaniach operacyjno-taktycznych o charakterze narodowym i sojuszniczym, wyrażone m.in. w realistycznym ujęciu stosownych relacji typologicznych, wskazana jest znajomość i odpowiednia interpretacja podstawowych terminów używanych w procesie decyzyjnym przedmiotowych działań taktycznych, w tym zwłaszcza do koordynowania wysiłków różnych komponentów biorących udział w wymienianych działaniach. Mamy tu na uwadze głównie takie terminy jak: **rejon kluczowy**, **punkt ciężkości** i **punkt kulminacyjny**.

Rejon kluczowy wyznaczany jest w działaniach obronnych i ma podobne znaczenie jak określany uprzednio rejon, od utrzymania którego zależała trwałość obrony. W obecnym rozumieniu to teren lub obiekt (kilka obiektów) w pasie (rejonie, obszarze) obrony, który decyduje o jej trwałości. Utrata tego rejonu powoduje znaczące zwiększenie przewagi nacierającego nad obrońcą, które może mieć znaczenie przełomowe.

Drugi z wymienionych terminów to „**punkt ciężkości**” określający ześrodkowanie w wybranym miejscu i czasie takich sił i środków rażenia, bądź samego rażenia, które umożliwią osiągnięcie zakładanego celu operacji (walki). Może mieć on zastosowanie tak w działaniach zaczepnych, jak i obronnych, a także w innych rodzajach działań bojowych oraz uzupełniających.

Kolejny termin to „**punkt kulminacyjny**”, w natarciu traktowany jest on jako okres w czasie i przestrzeni, gdy potencjał bojowy strony prowadzącej działania zaczepne przestaje być większy niż możliwości bojowe obrońcy. Natomiast strona broniąca się osiąga punkt kulminacyjny, gdy nie jest w stanie wykonać zwrotu zaczepnego lub skutecznie odpierać uderzenia strony przeciwnej. Powinno się dążyć do tego, aby nie osiągać punktu kulminacyjnego, wpływając jednocześnie na przeciwnika w taki sposób, aby on osiągnął wcześniej kulminację swych możliwości bojowych.

Mając na uwadze wyżej przedstawione treści traktujące o współczesnych, wybranych kwestiach taktycznych, można dostrzec pojawiające się relacje między tym poziomem sztuki wojennej a oczekiwanym stanem gotowości obronności państwa. Zależy on w znaczącym zakresie od **siły potencjału militarnego** oraz skutecznego jego wykorzystania. Niewątpliwie, myśl strategiczna i operacyjna odgrywają tu wiodącą rolę w koncepcjach obronnych. Jednak urzeczywistnienie zamierzeń, zwłaszcza skuteczność osiągania celów na poziomie taktycznym, ma decydujące znaczenie w realizacji zamiarów obronnych na wyższych poziomach sztuki wojennej oraz w całościowym wykorzystaniu potencjału obronnego państwa.

Uwagi końcowe

Zamysłem przewodnim niniejszego artykułu było przekonujące przedstawienie **znaczenia sztuki operacyjnej i taktyki** w obronności państwa. Ponadto dążono do utrzymania spójności problemowej z przyjętym i realizowanym projektem publikowania kolejnych numerów „**Przeglądu Nauk o Obronności**”. Dlatego też przedstawiane zasadnicze kwestie operacyjno-taktyczne poprzedzono opisem ich relacji teoretyczno-funkcjonalnych z obronnością państwa, naukami o obronności i odniesieniami do istoty sztuki wojennej, którą przybliżono w poprzednim artykule.

Odnosząc się do części traktującej o sztuce operacyjnej i taktyce w ujęciu militarnym, dążono do identyfikacji problemu przez syntetyczne ujęcia jego istoty.

Dlatego też przywoływano podstawowe definicje łączące się ze sztuką operacyjną i taktyką oraz przedstawiano wyjaśnienia związane z ich interpretacją. Czyniono określone wysiłki, aby dotrzeć do wiarygodnych (udokumentowanych) źródeł wiedzy o interesujących nas segmentach wiedzy operacyjnej i taktycznej. Na podstawie dokonanego oglądu źródeł i oceny doświadczeń, w odniesieniu do zasadniczych kwestii tematu, można prognozować, że w kwestiach podstawowych zachowują one swą aktualność i jednocześnie wskazują tendencje rozwojowe w obecnych i prognozowanych uwarunkowaniach. Utrzymuje się także znacząca waga działań operacyjnych i taktycznych w systemie obronności państwa. Wymagana jest przy tym duża gotowość do podejmowania skutecznych działań na ocenianych poziomach sztuki wojennej, zarówno w wymiarze narodowym, jak i sojuszniczym.

W tym kontekście za istotną uznano potrzebę przybliżenia i aktualizacji problemów teoretycznych i funkcjonalnych związanych ze sztuką operacyjną i taktyką na płaszczyźnie wymagań obronności państwa. Przy takim podejściu **uznano, że wymaga to uwzględniania sojuszniczych procedur operacyjnych i taktycznych, postępu technologicznego i pojawiających się trendów rozwojowych (zwłaszcza informacyjnych), relatywnie do poziomów działania.**

Uwzględniając treści powyższego materiału, można zakładać, że **przedstawione kwestie akcentujące wagę relacji sztuki operacyjnej i taktyki z problemami obronności państwa** przyczynią się do wyjaśnienia istoty przedmiotowych zagadnień oraz stworzą sprzyjającą płaszczyznę do podejmowania projektów rozwojowych i doskonalących w zakresach operacyjno-taktycznych.

BIBLIOGRAFIA

- [1] HUZARSKI M., *Zagadnienia taktyki wojsk lądowych*, Adam Marszałek, Toruń 1999.
- [2] HUZARSKI M., WOŁEJSZO J. (red.), *Leksykon obronności. Polska i Europa*, Bellona, Warszawa 2014.
- [3] KACZMAREK W., *Działania operacyjne wojsk lądowych*, AON, Warszawa 2004.
- [4] KOZIEJ S., *Teoria sztuki wojennej*, Bellona, Warszawa 2011.
- [5] LIDWA W., *Dylematy taktyki*, Wydawnictwo Menedżerskie PTM, Warszawa 2013.
- [6] PAŹDZIOREK P., *Wojskowa myśl operacyjna w konfliktach przełomu XX i XXI wieku*, Adam Marszałek, Toruń 2016.
- [7] POLAK A., JONIAK J. (red.), *Sztuka wojenna*, AON, Warszawa 2014.
- [8] POLAK A., KRAKOWSKI K. (red.), *Obronność jako dyscyplina naukowa*, AON, Warszawa 2015.
- [9] POLAK A., PAŹDZIOREK P., *Wojna, konflikt, kryzys*, AON, Warszawa 2011.
- [10] *Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022*, Warszawa 2013.

- [11] *Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2009.
- [12] WIATR M., *Między strategią a taktyką*, Adam Marszałek, Toruń 1999.
- [13] WIATR M., *Operacje połączone*, Adam Marszałek, Toruń 2006.
- [14] WIŚNIEWSKI J., *System walki wojsk lądowych. Teoria i praktyka*, AON, Warszawa 2014.
- [15] ZIELIŃSKI J., *Podstawowe założenia dydaktyki sztuki operacyjnej*, AON, Warszawa 2002.
- [16] ZIELIŃSKI J., *Zarys teorii sztuki operacyjnej wojsk lądowych Rzeczypospolitej Polskiej*, Adam Marszałek, Toruń 1998.